

19 OCAK 1988

OSMANLI ARAŞTIRMALARI

I

Neşir Heyeti — Editorial Board
HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ
HEATH W. LOWRY

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

I

İSTANBUL - 1980

Wolf-Dieter Hütterroth - Kamal Abdulfattah, *Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in the Late 16th Century* (16. yüzyıl sonlarında Filistin, Batı Ürdün ve Güney Suriye'nin tarihî coğrafyası), Erlangen 1977, XII-225 sahife, 13 şekil ve 5 harita. Erlanger Geographische Arbeiten, Sonderband 5.

Yakınlarda kaybettiğimiz Türkiye'nin en büyük iktisat tarihçisi Ömer Lütfi Barkan'ın «*Türkiye'nin imparatorluk devirlerinin büyük nüfus ve arazi tahrirleri ve Hakana mahsus istatistik defterleri*» (İktisat Fakültesi Mecmuası, II, 1940-41, s. 20-59 ve 214-247) adlı ünlü makalesinin yayınlanmasından bu yana kırk yıl geçti. Bu arada, uzun yıllar önce Ahmed Refik (*Fatih zamanında Kocaeli, TTEM, I(78), 1340*) ve Fekete Layos (*Az esztergomi szandzsak 1570*, Budapest 1934) tarafından başlatılmış olan Osmanlı Tahrir Defterleri'ne ilişkin araştırmalar hızlandı, git-gide çoğaldı. Arazi kanunnâmeleri neşri, tıpkıbasım veya bugünkü alfabelere göre düzenlenmiş metin yayınları, defterlerden faydalanarak yazılmış kitap ve makaleler, yer yer rastlanan çeşitli deyimleri açıklayıcı yazılar birbirini kovaladı. Wolf-Dieter Hütterroth ve Kamal Abdulfattah'ın yukarıda künyesi verilen eseri de bu kervana katılmış oldu.

Yazarların bu eserlerinin metin kısmı Giriş (1-16), İdarî taksimat ve malî birimler (17-35), Nüfus (36-63), Vergi sistemi (64-75), İktisadî güç (76-110) ve Malî birimlerin özet istatistik verileri (111-220) bölümlerine ayrılmaktadır. Kısaltmalara ait açıklayıcı bilgileri ihtiva eden bir tablo, seçilmiş bibliyografya ve nihayet haritalar kitabı tamamlanmaktadır.

Giriş kısmında bu eserin coğrafi bir çalışma ürünü, gayesinin de bir doğu ülkesinde onun, şehirlerinin, orada yaşayan göçerlerin, idarî taksimatın, nüfusun, iktisadî yapının ve gücün bölgeden bölgeye gelişmesine ait bilgileri imkân nisbetinde ayrıntılı olarak göstermek olduğu belirtilmektedir. Yazarlar, kendilerinin coğrafyacı olduklarına, bu nedenle, eserin tenkidî bir metin neşri olmadığına, defterlerden edinilen bilgileri harita üzerine dökmeğe gayret ettiklerine de işaret etmektedirler. Ankara'da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (bu genel müdürlük de Başbakanlığa bağlıdır, krş. s. 4) Kuyûd-i Kadîme Arşivi'nde bulunan Kudüs (no. 112), Nablûs (no. 100), Gazze (no. 192), Laccûn (no. 181), Aclûn (no. 185), Safed (no. 72) livaları ile Şam livasının Havrân kazası'na ait (no. 99) Mufassal Tahrir Defterlerinden faydalanılmış, çalışmalarda ilk beş defterin 1968 tarihinde alınan mikrofilmleri kullanılmış, 1973 senesinde mikrofilmlerinin çekimi-ne izin alınmamış olan son iki defterdeki malûmat için ise yine aynı tarihte W.-D. Hütterroth tarafından elle alınan kopyelerinden istifade edilmiştir. Bu defterlerden Kudüs, Nablûs, Laccûn ve Aclûn'a ait olanlarının mukaddemelerinde 1005 (1596-97) senesinde tanzim edildikleri kayıtlıdır. Gazze, Safed ve Havrân (Şam) defterlerinde ise tarih bulunmamakla beraber, yazıdan ve tertip tarzından bunların

da aynı tarihte düzenlendikleri kanısına varılmıştır. Hütteroth ve Abdulfattah defterlerin 16. yüzyıl sonlarına ait olanlardan seçiminin, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselmesinin nihayetlendiği bir geçiş dönemine rastlaması dolayısı ile, kasıtlı olduğunu, bu bakımdan «defter-i cedîd» kullandıklarına da değinmektedirler. Böylelikle 16. yüzyıla ait «defter-i atık» verileri ile karşılaştırılması mümkün olacaktır. Bu konuda Filistin'e ilişkin bazı bilgiler 1951-1968 arasında B. Lewis tarafından yayınlanmışlardır: *The Ottoman Archives as a Source for the History of Arab Lands*, JRAS, London, 1951; *Notes and Documents from the Turkish Archives: A Contribution to the History of the Jews in the Ottoman Empire*, Jerusalem, 1952; *Studies in the Ottoman Archives I*, BSOAS, XVI/3, London 1954; *Nazareth in the Sixteenth Century, According to the Ottoman Tapu Registers*, Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A.R. Gibb, Leiden 1965; *Jaffa in the 16th Century, According to the Ottoman Tahrir Registers*, Necati Lugal Armağanı, Ankara 1968. Bütün bu makalelerin topluca yayını için bk. Bernard Lewis, *Studies in Classical and Ottoman Islam (7th-16th Centuries)*, London 1976, Variorum Reprints yayını. Bununla beraber, aynı imkânların 17. ve 18. yüzyıllar, hatta 1880'lere kadar 19. yüzyıl için mevcut olmadığına işaret edilmektedir; çünkü vakıf belgelerden, şer'iyye defterlerinden, aynı devirlerle ait yerli kaynaklardan ve seyahat eserlerinden elde edilecek bilgiler sınırlıdır. 19. yüzyılın son yirmi yılında ise bir yandan *Salnâme*'ler, diğer taraftan Palestine Exploration Fund yayınları ile mukayese malzemesi zenginleşmektedir.

Yazarlar Giriş'te J. von Hammer (1815)'den beri bilinen ve Ö.L. Barkan (1943) tarafından çağımızda ilk toplu ve tenkidî yayını yapılan *Kanunnâmelerle* ilgili bazı araştırmalardan, Filistin ile ilgili belgeye dayanan incelemelerden, Tahrir Defterleri üzerindeki bir kısım araştırmalardan, özellikle defterlerde karşılaşılan yer isimlerinin okunuş ve hâlen buldukları yerleri tesbit bakımından karşılaşılan zorluklardan, bu hususta kullanılan haritalardan bahs etmekte, Gazze livasında ve 'Aclün livasının Şavbak adlı en güneydeki nahiyesinde yer isimlerini gözme başarısının % 60-80 arasında olduğunu, diğerlerinde % 95'e kadar ulaştığını ilâve etmektedirler. Yer isimlerinin okunuşunda, aslen Filistin'li olan Kamal Abdulfattah'ın katkısı büyüktür, bu nedenle de, kitabın yazarları arasında gösterilmiştir.

Giriş'i takiben kitapta yer alan ilk beş bölüm, konularla ilgili açıklamaları, şekilleri, altıncı ve son bölüm ise Malf birimlere ilişkin istatistik verilerin listelerini ihtiva etmektedir. En sonda da birbirinden nefis haritalar kümesi yer almaktadır.

Yazarlar büyük bir kadirbilirlik göstererek, eserlerini iki meçhul osmanlı memuruna, Filistin'e ait tahrir defterlerinin düzenlenmesinde emeği geçen Defter-i Hâkânî emini Hasan b. Sinan ve kâtip Ahmed b. Derviş Mehmed'e ithâf etmişlerdir.

Daha önceleri de *Ländliche Siedlungen im südlichen Inneranatolien in den letzten vierhundert Jahren* (Göttingen 1968) adlı eseri ile Türkiye'nin yerleşme coğrafyası araştırmalarında *Osmanlı Tahrir Defterleri*'ni de kullanarak ve elde ettiği bilgileri şekillerle ifade yöntemini bularak yeni bir çığır açan Hütteroth, Kamal Abdulfattah ile müşterek bu son eserinde yine söz konusu defterler üzerindeki araştırma ve bunlardan elde edilen ürünlerin yayınlanması cereyanına yalnız katılmakla kalmamış, bu yönde de yepyeni bir dönemin, bilgileri harita üzerine aktararak sunmak devrinin öncüsü olmuştur. Bu bakımdan elimizdeki kitapta ufak tefek bazı eksiklikler veya yanlışlıklar bulunabilecek, lâkin *Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in the Late 16th Century* türünün ilk eseri olarak her zaman bir örnek teşkil edecektir.

Nejat Göyünç

Wolf-Dieter Hütteroth, *Palästina und Transjordanien im 16. Jahrhundert. Wirtschaftsstruktur ländlicher Siedlungen nach osmanischen Steuerregistern* (16. yüzyılda Filistin ve Batı-Ürdün. Osmanlı vergi defterlerine göre ülkedeki yerleşmenin iktisadî yapısı), Wiesbaden 1978, VI-98. Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients, Reihe B., Nr. 33.

Eser aslında Tübinger Atlas des vorderen Orients'in ilâvesi ve onun kısmen açıklanması ve tamamlanması amacına yöneliktir. Haritalar Filistin'de 16. yüzyıl sonlarına doğru yerleşmeyi ve onun iktisadî bünyesini göstermektedir. Andreas Birken'in, yine aynı müessese tarafından yayınlanan *Die Provinzen des Osmanischen Reiches* (Wiesbaden 1976) adlı eserini sınırlı bir alan içinde büyük ölçüde tamamlamaktadır. Bununla birlikte, aynı zamanda W.-D. Hütteroth ve Kamal Abdulfattah'ın müşterek eseri *Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in the Late 16th Century*'nin Almanca kısaltılmışı olmaktadır.

Kitap, dokuz küçük bölüme ayrılmıştır: 1. Giriş (1-7), 2. Tahrir defterlerinin tanzimi ve idarî teşkilât (8-14), 3. Malî birimler (15-19), 4. Halkın medenî durumu ve dinlere göre dağılımı (20-30), 5. Zirâî vergi türleri (31-33), 6. Vergi gelirleri sahipleri (35-40), 7. Tarihî iktisat haritasının yapılışı hakkında (41-48), 8. Kaynaklardan örnekler (49-64), 9. Malî birimler listesi (65-91). En sonda da bibliyografya bulunmaktadır.

Aynı eserin, bir sene ara ile yayınlanan İngilizce ve Almanca baskıları karşılaştırılırsa, ikincisine, birincisine nazaran yapılan ufak değişiklikler dışında, 7. ve 8. bölümlerin eklendiği, bibliyografyanın da daha zenginleştirildiği açıkça gö-